

ICCAUA Proceedings Journal

Proceedings of the international conference of contemporary affairs in architecture and urbanism-ICCAUA
Volume 9 (December 2026), 2620038

ICCAUA
Proceedings Journal
<https://journal.iccaua.com/>

Journal homepage: <https://journal.iccaua.com/>

DOI: <https://doi.org/10.38027/ICCAUA2026TR0038>

Musul Eski Kentte Savaş Sonrası Kenti İyileştirme Önerisi

* ¹ Maya Aktürk, ² Narmin Aghayeva

^{1,2}, Karabük Üniversitesi, Başak Cengiz Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Karabük, 78600.

¹ E-mail: mayachelebi@gmail.com, ² E-mail: narminaghayeva@karabuk.edu.tr

¹ ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-6128-0607>, ² ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9088-6815>

Abstract

Received: 27.04.2026
Revised: 25.06.2026
Accepted: 01.07.2026
Available online: 10.07.2026

Copyright © 2026 by the author(s).
All rights reserved.

This article is published under an open-access model and is made available in accordance with the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International Licence (CC BY).

The publisher maintains a neutral stance concerning jurisdictional claims in published maps and institutional affiliations.

This article has been selected and peer-reviewed for publication in this journal as part of the 9th International Conference of Contemporary Affairs in Architecture and Urbanism, held on 7–8 May 2026 in Istanbul, Türkiye.

This study examines the post-war transformation of the historic Meydan District in Mosul, an ancient Mesopotamian urban center dating back to 1080 BC. The armed conflict between 2014 and 2017 resulted in catastrophic physical and socio-spatial destruction, obliterating nearly 80% of the traditional building stock. Drawing on UNESCO and UN-Habitat datasets alongside remote-sensing surveys and urban morphological analyses, this research systematically documents critical structural damage and infrastructural deficiencies. The findings reveal a severely fragmented masonry fabric and the irreversible loss of significant landmark structures. In response, the study proposes a holistic post-war reconstruction framework encompassing: the integration of semi-open ground floors to foster social interaction and passive ventilation; evidence-based conservation protocols for historic fabric; modernisation of transport axes for universal accessibility; and the revitalisation of craft-based bazaars as catalysts for economic recovery. This integrated approach aims to transition Mosul's Old City into a resilient heritage hub reconciled with contemporary urban life.

Keywords: Mosul; Meydan District; Urban Transformation; Post-War Reconstruction; Historic Preservation.

1. GİRİŞ

Musul Eski Kenti, özellikle 2014 ile 2017 yılları arasında yaşanan iç savaş sürecinde, tarihinin en ağır yıkımı yaşandı. Binlerce yıldır Mezopotamya'nın renkli, kültürlü yapısını kente taşıyan bu eski kent; savaş sonrası büyük bir yıkım haline geldi, enkaz yığınına dönüşmekle kalmadı, aynı zamanda tüm altyapısını yitirdi. İnsanlar evlerini terk etmek zorunda kaldı, kentin ruhu sayılan o kültürel nirengi noktaları birer birer yok oldu. Bugün hala sokaklarda duran o devasa enkaz yığınları ve buna bağlı çevresel kirlilik, sadece görüntüyü bozmakla kalmıyor; havayı kirleterek hem halk sağlığını hem de kentin ekolojisini ciddi anlamda tehdit ediyor. kentin ilk yerleşim yeri Meydan Mahallesi, kuşkusuz bu büyük yıkımdan en çok etkilenen, en ağır hasarı alan yerlerin başında geliyor. Ancak burada hayatı yeniden başlatmak için sadece binaları dikmek yeterli olmayacak. İnsanların bu sokaklarda tekrar huzurla yürümesi için altyapının modern bir hale getirilmesi, eski çarşı kültürünün (ekonomik döngünün) yeniden canlandırılması ve kentin hafızası olan anıt eserlerin korunması şart. Mosul Eski Kenti, 2014-2017 iç savaşında tarihinin en yıkıcı dönemini yaşamış, fiziksel yıkımın yanı sıra altyapı çökmeleri ve kültürel miras kayıplarıyla karşı karşıya kalmıştır. Oluşan enkaz ve çevresel kirlilik halk sağlığını ve kentsel ekolojisi tehdit etmektedir.

Bu araştırmanın temel amacı, Mosul Eski Kenti'nin Meydan Mahallesi'nde ortaya çıkan kentsel sorunları morfolojik ve sosyo-mekansal bakış açılarıyla analiz etmek, sorunlara yönelik sürdürülebilir iyileştirme önerileri geliştirmek ve kaybolan mimari mirasın fiziksel geri kazanım mekanizmalarını ve Mosul'un eski kent silüetini yeniden canlandırmaktır.

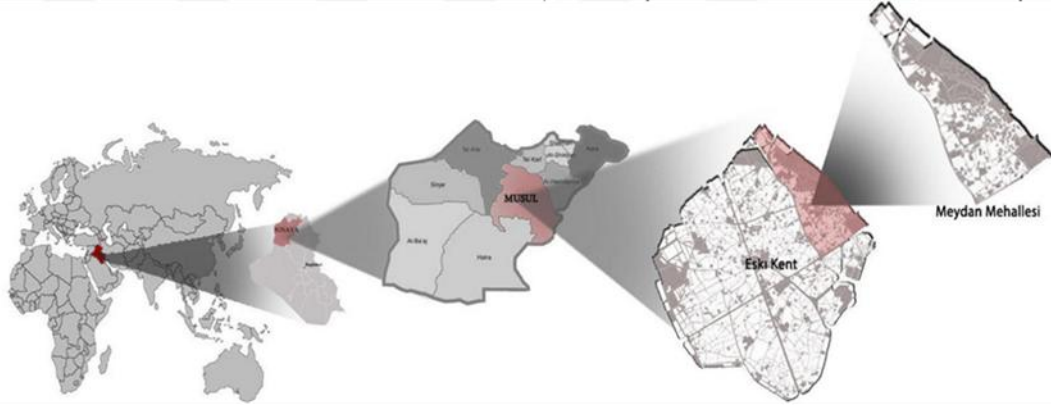
2. Mosul'un Tarihi Gelişimi

Musul, kuzey Irak'ın en büyük şehirlerinden biri olan Ninova Valiliği'nin merkezidir. Bağdat'ın yaklaşık 400 kilometre (250 mil) kuzeyinde ve Dicle Nehri'nin batı kıyısında yer almaktadır. Şehrin mahalleleri, beş önemli köprüyle nehir kıyısına yayılmıştır ve nehrin sol yakasında 160, sağ yakasında ise 91 mahallesi bulunmaktadır. Mosul, El Cezire bölgesinde, Dicle Nehri kıyısında ve eski Ninova şehrinin batısında kurulmuştur. Mosul Eski Kenti (Al-Mintaqa al-Qadima), Mosul'un doğusunda yer alır ve Dicle Nehri'nin kıyısında eski bir kent olarak tarihi ve önemli olaylara tanıklık etmiştir. Mahalleleri, camileri, kiliseleri ve eski dükkanları ile ünlüdür. Şehrin geri kalanından farklı ve benzersiz bir mimari karaktere sahiptir. Eski kentin toplam alanı yaklaşık 250 hektardır.

Musul'un kentsel morfolojisi, binlerce yıllık bir sürecin ürünü olup birbiri üzerine eklenmiş farklı kültürel katmanlardan oluşmaktadır. Şekil 1'de görüldüğü üzere şehrin yerleşim tarihi, Dicle Nehri'nin karşı kıyısındaki antik Asur İmparatorluğu (Ninova) yerleşimiyle başlamış ve M.S. 1. yüzyıldan itibaren bölgede gelişen Hristiyan yerleşimleri

ile çok kültürlü yapısının temellerini atmıştır. 7. yüzyıldaki Arap fetihleriyle birlikte, bugünkü "Eski Kenti" bölgesinde Arap yerleşim birimleri yoğunlaşmaya başlamış; bu süreç Emevi Devleti döneminde şehrin Mezopotamya'nın ana ticari ve askeri merkezlerinden biri haline gelmesiyle ivme kazanmıştır. Kentin kalbi ve tarihsel merkezi olan Meydan Mahallesi, yıkımdan en fazla etkilenmiş bölgelerden biridir. Mahallede yaşanabilirliği yeniden sağlamak için binaların fiziki olarak yeniden inşası yeterli değildir. Altyapının modernizasyonu, ekonomik döngünün (çarşı kültürü) canlanması ve toplumsal hafızanın mekânsal karşılığı olan anıtların korunması büyük önem taşır

Dicle Nehri kıyısında yer alan Meydan Mahallesi, çatışmalar sırasında en ağır hasarı alan bölgelerden biridir. 2014'ten önce bu mahallede pek çok tarihi yapı bulunmaktaydı; ancak bunların çoğu hasar görmüş veya yok edilmiştir. (UNESCO.2022) Bölge sakinlerinin kurtarılabilecek durumdaki binaları bağımsız olarak restore etme girişimleri, genellikle bu yapılara daha fazla zarar verilmesiyle sonuçlanmaktadır. Mezopotamya'nın en köklü yerleşim merkezlerinden biri olan Musul, Arapça "bağlantı noktası" anlamına gelen ismiyle

Şekil 1. Musul'un ve Meydan Mahallesi'nin coğrafi konumu (MapsofWorld, 2026).

uyumlu olarak, 2500 yılı aşkın bir süredir stratejik coğrafi konumu sayesinde farklı kültürlerin, dinlerin ve toplulukların kavşak noktası olmuştur. Şehrin tarihsel yerleşim süreci, özellikle 8. yüzyılda Emevi yönetimi altında ivme kazanarak Mezopotamya'nın önemli ticari ve mimari merkezlerinden biri haline gelmesini sağlamıştır. Musul'un kentsel dokusu, geleneksel İslami şehir planlama ilkelerini, bünyesinde barındırdığı Hristiyan ve diğer inanç gruplarının mimari unsurlarıyla harmanlayan nev-i şahsına münhasır bir yapı sunmaktadır. Bu bağlamda şehir, El-Nuri Camii ve Meryem Ana Saat Manastırı gibi yapılarla sembolleşen çok kültürlü bir kimliğe sahiptir. (UNESCO.2025)

Abbasi Halifeliği döneminde stratejik önemi artan Musul, asıl kentsel zirvesini 12. yüzyılda Zengid Hanedanlığı döneminde yaşamıştır. Şehrin sembolü olan El-Nuri Camii ve El-Hadba Minaresi bu "Altın Çağ"ın birer ürünü olarak kentsel dokuya eklenmiş ve şehrin içe dönük, kompakt karakteri bu dönemde konsolide olmuştur (UNESCO, 2018). Ancak yüzyıllar boyu korunan bu tarihsel süreklilik, yakın dönemde yaşanan şiddetli iç savaş süreciyle büyük bir kırılmaya uğramıştır. İç savaşın yarattığı kentsel yıkım, bin yıllık yerleşim katmanlarını fiziksel olarak tehdit etmiştir. Günümüzde, UNESCO'nun "Musul'un Ruhunu Canlandırma" girişi, bu tarihsel katmanların (Asur, Hristiyan, Zengi ve Osmanlı) her birini ayrı ayrı gözeterek şehri modern kentsel ihtiyaçlarla uyumlu şekilde yeniden inşa etmeyi hedeflemektedir.

Musul'un mimari kimliğini tanımlayan en belirgin özellik, "Musul mermeri" olarak bilinen yerel alçıtaşından işlenmiş

Şekil 2. Musul ve Meydan Mahallesi Tarihsel Gelişim Süreçleri (Domenico Chizzoniti, 2020).

zarif motifler ve labirent benzeri dar sokaklardan oluşan kompakt Eski kent dokusudur. Bu yerleşim düzeni, sadece estetik bir tercih değil, aynı zamanda iklimsel verilere dayalı işlevsel bir tasarımın ürünüdür. Birbirine yaslanan bitişik nizam yapılar ve dar sokaklar, bölgenin sert güneş ışınlarından korunarak kamusal alanlarda doğal bir gölgelenme ve serinlik sağlar. Geleneksel "Moslawi" evlerinde yaşamın merkezi, dış dünyadan yalıtılmış, aile mahremiyetini koruyan ancak gökyüzüne açılan iç avlularda şekillenmiştir. Bu içe dönük mimari yapı, şehrin sosyal dokusunun ve dini hoşgörünün ikliminin fiziksel bir yansıması olarak yüzyıllarca korunmuştur.

Ancak, modernleşme süreçleri ve 1940'larda demiryolunun gelişimiyle başlayan kentsel dönüşüm, şehrin organik yapısında ilk büyük kırılmaları yaratmış; geleneksel yapılar yerini uluslararası üsluba ve geniş arterlere bırakmaya başlamıştır. Şehrin asıl büyük yıkımı ise yakın tarihte yaşanan şiddetli iç savaş sürecinde gerçekleşmiştir. Bu çatışmalar neticesinde Musul'un tarihi simgeleri olan El-Hadba Minaresi ve El-Tahera Kilisesi gibi paha biçilmez anıtlar ağır hasar almış, Eski kent'in yaklaşık %80'i harabeye dönmüştür. Bu yıkım sadece fiziksel bir kayıp değil, aynı zamanda Bölgenin kültürel hafızasında çok zarar vermiştir.

Bu ağır kentsel dönüşüm süreci karşısında UNESCO, 2018 yılında "Musul'un Ruhunu Canlandırma" (Revive the Spirit of Mosul) girişimini başlatmıştır. Bu girişim, şehri sadece bir yapı stokunu onarmak değil, aynı zamanda mirası yeniden inşa etmek, kültürel yaşamı canlandırmak ve eğitimi desteklemek amacıyla bütüncül bir rehabilitasyon süreci olarak kurgulanmıştır. 124'ten fazla tarihi evin ve önemli dini yapıların restorasyonunu kapsayan bu çalışmalar, yerel zanaatkarların eğitimi ve sosyo-kültürel dokunun güçlendirilmesi açısından hayati önem taşımaktadır. Sonuç olarak Musul'un kentsel mirası, sadece Irak'ın değil, dünya mirasının korunması gereken ayrılmaz bir parçasıdır.

2.1. Coğrafi ve Stratejik Konum

Musul, Dicle Nehri kıyısındaki konumuyla tarih boyunca Anadolu, İran ve Akdeniz arasındaki ticaret yollarının merkezinde yer almıştır. Raporlarına göre, şehrin bu "bağlantı noktası" olma özelliği, savaş sonrası ekonomik toparlanma stratejilerinin temel lojistik ayağını oluşturmaktadır.

2.2. Yerleşim ve Kentsel Yapı Kentin

"Sağ Kıyı" olarak bilinen Eski Kent bölgesi, İslami şehircilik anlayışının en özgün örneklerinden biri olan kompakt ve içe dönük bir yerleşim düzenine sahiptir. Yapılan kentsel analizler, iç savaşın yarattığı yıkımın ardından bu geleneksel dokunun korunmasının, toplumsal aidiyetin yeniden inşası için zorunlu olduğunu vurgulamaktadır.

2.3. Ekonomik ve Ticari Canlanma

Musul'un ticari hayatı, tarihsel süreçte Emevi dönemine kadar uzanan çarşı (suq) kültürüyle şekillenmiştir. Uluslararası Ticaret Merkezi, Musul'un bölgesel bir ticaret limanı olarak yeniden konumlandırılmasının, yerel gıda ve tekstil endüstrilerinin canlanmasıyla mümkün olacağını belirtmektedir. Bu süreçte küçük ölçekli zanaat atölyelerinin desteklenmesinin yerel piyasadaki nakit akışını hızlandırdığını raporlamıştır.

2.4. İklim ve Sürdürülebilir Mimari

Musul'da kış ayları genel olarak serin geçmekte; gündüz ortalama sıcaklıkları 12°C ile 18°C arasındayken, gece sıcaklıkları 3°C civarına kadar düşmektedir. Bölgede don olayları nadiren görülmekte, kar yağışı ise şehir merkezinde oldukça düşük frekansta seyretmektedir (WeatherSpark, 2026; Climate-Data.org, 2026). Bölgenin yarı kurak iklimine bir yanıt olarak gelişen geleneksel mimari, modern sürdürülebilirlik tartışmalarında önemli bir yere sahiptir. ICOMOS (2024) çalışmalarına göre, Musul mermeri kullanımı ve dar sokak tasarımı, kentsel ısı adası etkisini azaltan pasif soğutma teknikleri sunarak modern yapılaşmaya ekolojik bir model teşkil etmektedir.

2.5. Nüfus ve Sosyolojik Doku

İç savaşın yarattığı kitlesel yerinden edilmelerin ardından, demografik yapının istikrar kazanması en öncelikli konu haline gelmiştir. Uluslararası Göç Örgütü, geri dönüşlerin sürdürülebilirliğinin sadece barınma değil, aynı zamanda şehrin çok kültürlü kimliğinin (hafıza mekanlarının) korunmasına bağlı olduğunu savunmaktadır. İse, cami ve kiliselerin eş zamanlı restorasyonunun toplumsal barışın sosyolojik temelini güçlendirdiğini ifade etmektedir.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu bölümde, çalışmanın odak noktası olan Musul Eski kent Meydan Mahallesi'ndeki savaş sonrası kentsel problemler analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında; yeni oluşan kent silüeti eleştirel bir bakışla ele alınmış, mevcut dokunun korunması ve tahrip olan kısımların aslına uygun şekilde yeniden canlandırılması için yöntemler geliştirilmiştir. Mevcut yapıların analizi ve korunmasıyla birlikte, bölgenin kentsel kimliğini yeniden kazanmasına yönelik sürdürülebilir iyileştirme önerilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

3.1. Araştırma Materyalleri ve Veri Kaynakları

Çalışmanın ana materyalini; 2013-2026 yıllarını kapsayan Google Earth Pro zaman serisi uydu görüntüleri, UNESCO ve UN-Habitat tarafından yayımlanan güncel saha raporları, yüksek çözünürlüklü kentsel fotoğraflar ve bölgeye ait literatür taraması oluşturmaktadır. Dijital analizler ve haritalama çalışmaları için **AutoCAD**, **sketchup**, **photoshop** ve **ArcGIS** yazılımlarından yararlanılmıştır.

3.2. Zamansal Karşılaştırma (2013-2017-2026)

Bu çalışma kapsamında, savaş sonrası süreçte şekillenen yeni kent dokusu kapsamlı bir biçimde incelenmektedir. Araştırma süreci bu temel aşamalardan oluşmaktadır:

Mevcut Dokunun Korunması ve Analizi: Mevcut kentsel dokunun güncel durumu analiz edilerek, ayakta kalan tarihi ve mimari değerlerin koruma altına alınmasına yönelik tespitler yapılmaktadır.

Kentsel Analiz Çalışmaları: Bölgenin mekansal, sosyal ve fiziksel yapısını anlamak amacıyla gerekli kentsel analizler (morfolojik yapı, doluluk-boşluk, erişilebilirlik vb.) gerçekleştirilmektedir.

Yeni Projelerin Değerlendirilmesi: Savaş sonrası uygulanan veya önerilen yeni projeler, kentin tarihi kimliğiyle uyumu ve sürdürülebilirliği açısından eleştirel bir süzgeçten geçirilerek yorumlanmaktadır.

İyileştirme Önerileri: Yapılan tüm incelemeler sonucunda, kentin özgün kimliğini koruyarak yeniden ayağa kaldırılmasına hizmet edecek stratejik iyileştirme önerileri sunulmaktadır.

4. BULGULAR VE MEVCUT DURUM DEĞERLENDİRMESİ

Saha çalışmaları ve uluslararası raporlar doğrultusunda yapılan incelemeler, Meydan Mahallesi'ndeki kentsel dönüşüm sürecinin iki temel eksen üzerinden ilerlediğini ortaya koymaktadır. İlk eksen, UNESCO'nun "Musul'un Ruhunu Canlandır" girişimi kapsamında yürütülen anıtsal yapıların yeniden ihyasıdır. Şekil 13'te görüldüğü üzere, Eylül 2025'te tamamlanan restorasyon çalışmalarıyla El-Hadba Minaresi ve El-Nuri Camii gibi kentin simgesel odak noktaları yeniden ayağa kaldırılmış; El-Saa ve El-Tahera Kiliseleri ise eş zamanlı olarak yeniden kullanıma açılmıştır. Bu gelişmeler, Musul'un çok kültürlü kimliğinin fiziksel mekanda yeniden görünür hale geldiğini ve birlikte yaşama kültürünün mimari düzlemde tekrar canlandırıldığını göstermektedir.

İkinci eksen ise, anıtsal yapıların çevresinde yer alan konut dokusu ve kentsel silüetin mevcut durumuna ilişkindir. Yapılan analizler, anıtsal yapılardaki başarılı restorasyonlara rağmen, konut alanlarında parçalı ve kontrolsüz bir yapılaşma sürecinin devam ettiğini göstermektedir. Musul Belediyesi verileri ve güncel uydu görüntüleri, nehir kıyısındaki topografik sürekliliğin büyük ölçüde bozulduğunu ve tarihi sokak dokusunun yerini geleneksel kimlikten uzak yeni bir silüete bıraktığını ortaya koymaktadır. Bu durum, tarihi kent merkezi ile yeni müdahaleler arasında mekansal ve kimlikel bir uyumsuzluk oluştuğunu göstermekte; sürdürülebilir ve bütüncül bir iyileştirme modeli geliştirilmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

4.1. Zamansal Morfolojik Analiz (2013-2026)

Üç farklı döneme ait haritalar karşılaştırıldığında, savaş öncesi (2013), savaş sonrası (2017) ve güncel durum (2026) arasındaki morfolojik değişim net bir şekilde görülmektedir. 2026 yılı itibarıyla bölgede ciddi bir yapılaşma faaliyeti gözlemlenmekte olup, birçok yapı aslına uygun şekilde restore edilmiş veya tamamen yeniden inşa edilmiştir. Ancak, savaşın fiziksel izleri ve yıkım kalıntıları dokunun bazı kısımlarında hala varlığını sürdürmektedir.

Şekil 3. Savaş Öncesi (2013), Savaş Sonrası (2017), Güncel Durum (2026).

4.2. Yeni Yapılaşma ve Silüet Eleştirisi

Güncel kent silüetinin iyileştirilmesi ve yeniden inşa çalışmaları kapsamında, özellikle **Dicle Nehri** kıyısında kapsamlı bir proje yürütüldüğü tespit edilmiştir. Bu proje dahilinde;

Zemin yeniden yapımı ve Tesviye: Nehir kıyısındaki arazi formunun düzleştirilerek inşaata uygun hale getirilmesi.

Kentsel Aks Oluşumu: Nehir boyunca yeni binaların belirli bir düzenle inşa edilerek yeni bir yapısal aks oluşturulması.

Rekreasyon Alanları: Kıyı şeridinde kesintisiz bir yürüyüş yolu, sosyal etkileşim odaklı oturma alanları ve kamusal açık alan düzenlemelerinin yapıldığı görülmektedir.

4.3. Dicle Nehri Kıyı Hattı Müdahaleleri

Güncel kentsel müdahaleler ve uygulanan yeni projeler incelendiğinde, Eski kent'in özgün dokusunda ciddi bir **morfolojik bozulma** yaşandığı gözlemlenmektedir. Bu durum aşağıdaki temel sorunları beraberinde getirmektedir:

Şekil 4 Dicle Nehri Kıyı Hattı Yeniden İnşa Projesi ve Mevcut Kent Silüetine Etkisi(Mosul Belediyesi Resmi Web Sitesi.2026).

Siluet ve Katmanlaşma Kaybı: Kentin tarihsel süreçte oluşan kademeli yükselimi, yeni yapılan blokların ölçeksiz yüksekliği nedeniyle kesintiye uğramıştır. Yeni yapıların, kentin geleneksel silüetini baskılayarak görsel bir süreksizlik yarattığı *tespit edilmiştir.* (Mosul Belediyesi Resmi Web Sitesi.2026)

Şekil 5. Dicle Nehri Kıyısı Tasarım Projesi (Mosul Belediyesi Resmi Web Sitesi.2026).

Mimari Uyumsuzluk: Yeni inşa edilen yapıların form, malzeme ve kütle dengesi açısından geleneksel dokuyla uyum sağlamadığı; bu durumun kentin karakteristik kimliğinin ("genius loci") zayıflamasına neden olduğu görülmektedir.

Topografik Müdahale: Yeniden inşa sürecinde arazinin doğal eğimlerinin ortadan kaldırılması ve zeminin düzleştirilmesi, Musul'un tarihsel kentsel morfolojisine aykırı bir durum teşkil etmektedir. Bu durum, kentin nehirle olan geleneksel organik bağını mekanik bir düzleme dönüştürmektedir.

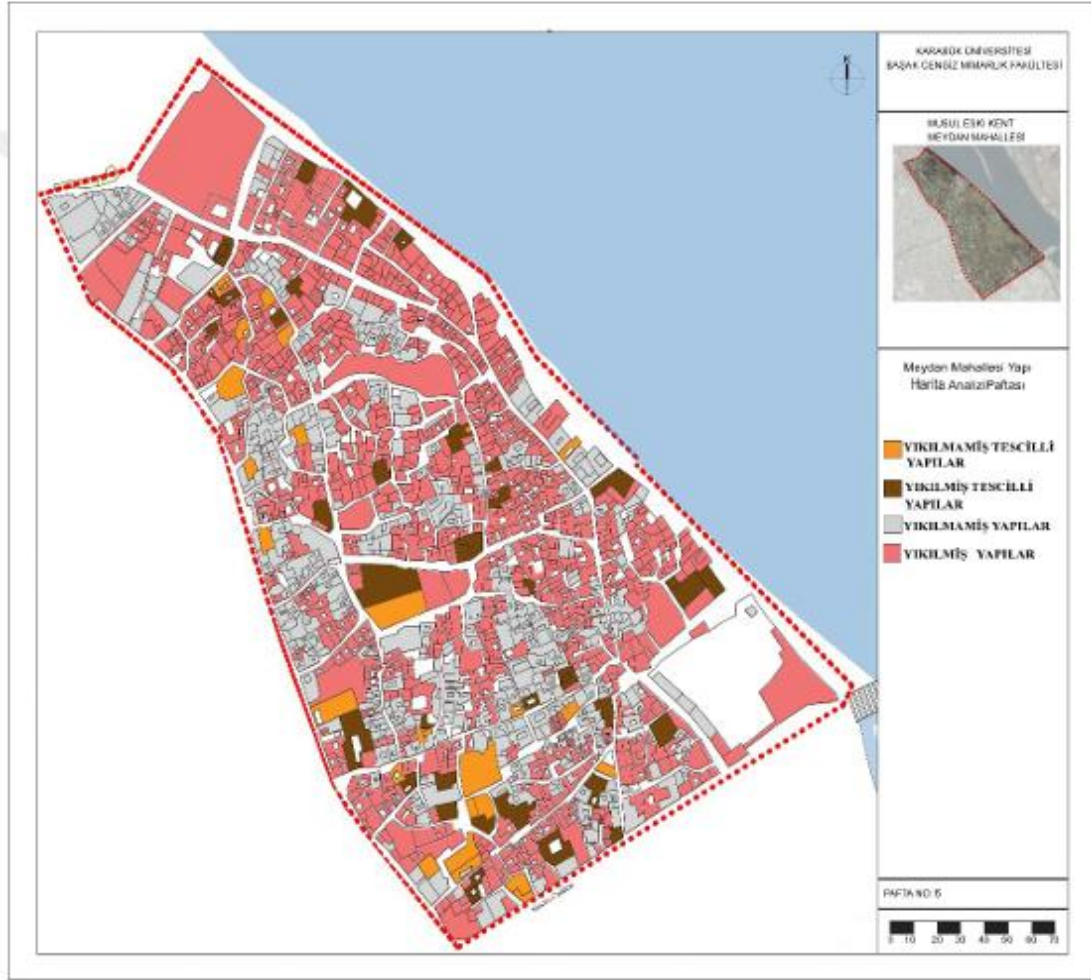
Kentsel Kimlik Erozyonu: "Kent silüetinin silinmesi" olarak tanımlanabilecek bu süreç, sadece fiziksel bir değişim değil, aynı zamanda kentin binlerce yıllık kolektif hafızasının ve mekânsal hiyerarşisinin kaybı anlamına gelmektedir. Sonuç olarak, mevcut yeniden inşa faaliyetlerinin kentin özgün kimliğini korumaktan ziyade, onu standart ve kimliksiz bir modern dokuya dönüştürme riski taşıdığı değerlendirilmektedir.

4.4. Meydan Mahallesi Savaş Öncesi Kent Durumu ve Kültürel Kimlik

Bu bölümde, araştırmanın temel materyalini oluşturan Musul Meydan Mahallesi'nin savaş öncesi tarihi-kültürel kimliği ile savaş sonrası fiziksel dönüşümü analiz edilmektedir. Mahallenin çalışma alanı olarak seçilme nedenleri; özgün kentsel dokusunda meydana gelen tahribat ve bu dokunun yeniden canlandırılmasına duyulan ihtiyaçtır. Elde edilen veriler, bölgenin ekolojik kentsel dönüşüm sürecine temel oluşturmakta; konut ve çevre ölçeğinde geliştirilecek sürdürülebilir tasarım önerilerine bilimsel altlık sağlamaktadır.

4.4.1. Savaş Sonrası Dokunun Bozulması

Bu bölümde, Musul'un tarihi merkezini oluşturan Meydan Mahallesi üzerindeki çatışma etkileri ve savaş sonrası yürütülen kentsel faaliyetler incelenmiştir. Yaşanan çatışmalar sonucunda mahalle, özgün tarihi dokusunu büyük ölçüde yitirmiş ve yapı stoğu ağır fiziksel hasar görmüştür. Bununla birlikte, savaş sonrasında gelişen düzensiz kentsel

Şekil 7. Meydan mahallesi savaştan sonra yıkım harita analizi (Aktürk, 2023).

Şekil 7’deki veriler incelendiğinde, Meydan Mahallesi’nde UNESCO tarafından koruma altına alınan tescilli yapıların yanı sıra çatışma sürecinde meydana gelen yıkımın boyutu açıkça görülmektedir.

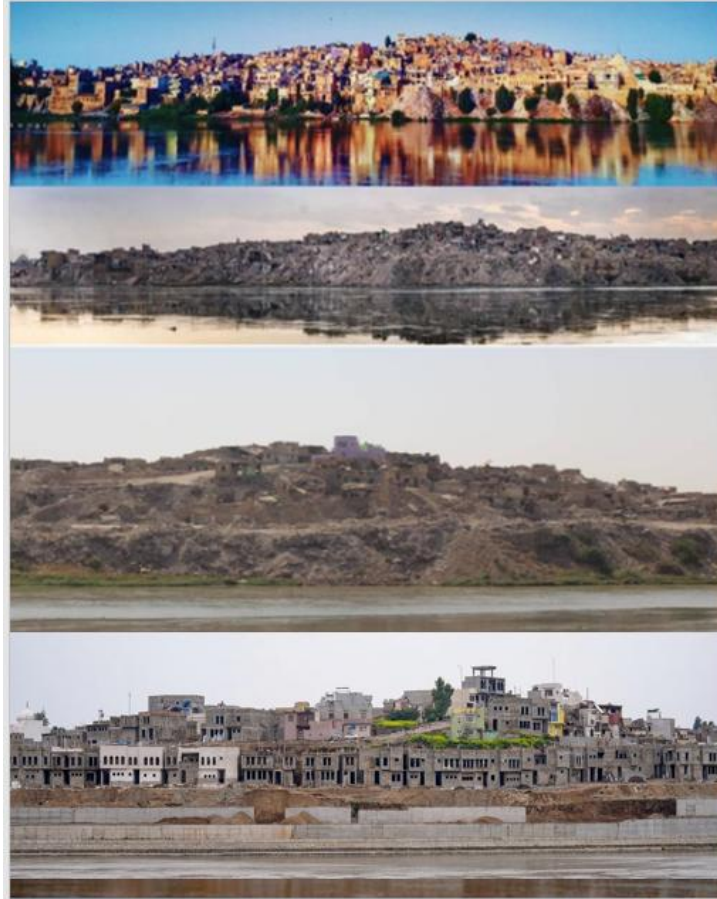
Şekil 8. İzinsiz kentsel dönüşüm yapıları (Aktürk, 2023).

Musul Eski kent dokusunun yaklaşık %80’i savaş esnasında fiziksel olarak yok olmuş; bu durum kentin tarihsel sürekliliğinde derin bir yıkım yaratmıştır. Şekil 8’deki veriler incelendiğinde Savaş sonrası dönemde ise, barınma ihtiyacını karşılamak amacıyla bölge halkı tarafından yürütülen ve toplam yapı stokunun yaklaşık %20’sine tekabül eden izinsiz kentsel dönüşüm faaliyetleri gözlemlenmektedir. İmar planından ve koruma kriterlerinden bağımsız gelişen

bu kendiliğinden (spontane) yapılaşma süreci, mahallenin geleneksel konut dokusuna ve kentsel kimliğine zarar vererek disiplinsiz bir kentsel gelişime yol açmaktadır.

4.4.3. Savaş Sonrası Kentsel Siluet Bozulması ve Yeniden İnşa Sorunları

Bu kentsel müdahale, nehir ile Eski Kent arasındaki kopan ilişkiyi yeniden kurmayı ve Meydan Mahallesi'nin sahil bandını kentsel yaşama entegre etmeyi amaçlamaktadır. Şekil 9'deki karşılaştırmalı analizde açıkça görüldüğü üzere, Musul Eski kent Meydan Mahallesi'nin tarihsel silueti, topografyaya tam uyum sağlayan, organik ve kademeli bir kentsel form sergilemektedir. Ancak savaş sonrası yürütülen kentsel müdahaleler ve güncel projeler, bu binlerce yıllık tarihsel katmanlaşmayı korumak yerine köklü ve geri dönülemez bir değişim süreci başlatmıştır. Mevcut çalışmalar "tarihsel dokuyu canlandırma" iddiasıyla yürütülse de, ortaya çıkan sonuç geleneksel silueti taklit eden ancak özgünlüğünü ve ruhunu yitirmiş "yeni bir siluetten ibarettir. Bu bağlamda, mevcut durumun bir restorasyon veya canlandırma projesinden ziyade, kentin görsel kimliğinin kökten değiştirildiği yeni bir kentsel faz olarak tanımlanması akademik açıdan daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Şekil 7. Meydan Mahallesi Kentsel Siluetinin Dönüşümü: Savaş Öncesi Yoğun Doku, Çatışma Sonrası Yıkım ve Güncel Yeniden İnşa Faaliyetleri.

Şekil 9'daki görselde yer alan yapısal değişim incelendiğinde, tarihsel süreçte kademeli olarak yükselen geleneksel konut dokusu ile bu doku içinde Kademeli birer odak noktası olan dini yapıların kurduğu dengeli ilişkinin bozulduğu tespit edilmektedir. Yeni projelerde kentsel bütünlük yerine parçacıl ve kütleli müdahalelerin öne çıkması, Meydan Mahallesi'nin karakteristik kentsel dokusunun kaybolmasına sebep olmuştur. Bu morfolojik kopuşun en somut izi, nehir kıyısındaki doğal kademeli yapının iş makineleriyle düzleştirilmesi ve kentsel siluetin bu suni zemin üzerine inşa edilmesidir. Sonuç olarak, Musul'un binlerce yıllık morfolojik sürekliliği kesintiye uğramakta; kentsel bellek fiziksel olarak silinirken yerini tarihsel referanslarla yalnızca yüzeysel bağlar kurabilen, modern ve hibrit bir dokuya bırakmaktadır.

4.5. Mevcut Alan Analizi

Mevcut alan analizine dair yapılan gözlemler, saha bulguları ve harita tespitleri, akademik bir bütünlük içinde iki paragrafta özetlenmektedir. Bu metin, karmaşık terimlerden arındırılmış, net bir durum tespiti sunmaktadır:

Meydan Mahallesi'ndeki mevcut yapılar incelendiğinde, savaş sonrası sürecin bölgede parçacık bir doku oluşturduğu görülmektedir. Saha çalışmalarında, bir yandan nitelikli tarihi binaların aslına uygun restorasyon çalışmaları dikkat çekerken, diğer yandan yıkılan parseller üzerinde imar planına dayanmayan izinsiz yapılaşmaların hızla arttığı tespit edilmiştir. Bu durum, mahallenin geleneksel konut dokusunun homojen yapısını bozmakta ve denetimsiz bir fiziksel gelişime yol açmaktadır.

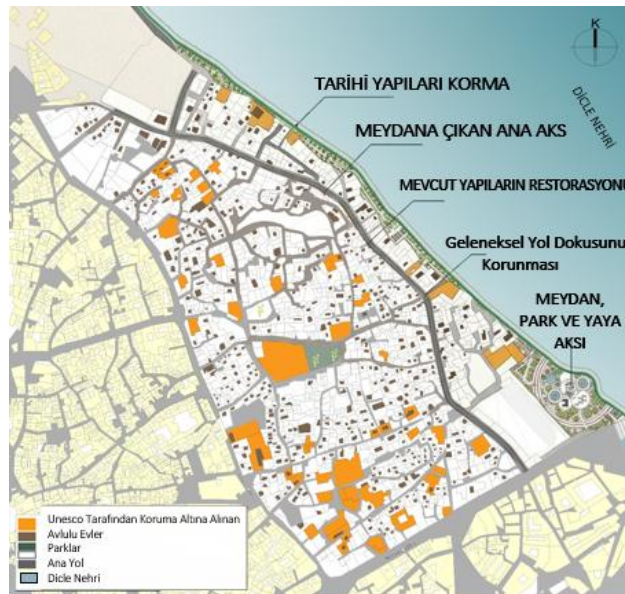

Şekil 8. Meydan mahallesi 2026 güncel haritası.

Özellikle Dicle Nehri kıyı hattı boyunca yürütülen yeni kentsel projeler, bölgenin silüetini kökten değiştiren temel unsurlardır. Şekil 10'da sunulan Harita üzerinde de açıkça görüldüğü üzere, nehir kıyısındaki topografik eğimlerin düzleştirilmesiyle elde edilen yeni zemin üzerinde yüksek kütleli binalar inşa edilmektedir. Bu projeler, kentin suyla olan organik bağını kesen modern bir kıyı aksı oluştururken; kentin binlerce yıllık kademeli silüetini perdelemekte ve "tarihsel canlandırma" hedefinden uzaklaşarak kimliksiz bir kentsel çevre yaratmaktadır.

5. TARTIŞMA

Bulgular, Meydan Mahallesi'nin yeniden canlandırılmasının parçacık fiziksel onarımların ötesinde bütüncül bir yaklaşım gerektirdiğini ortaya koymaktadır. Uluslararası literatürde savaş sonrası kentsel rehabilitasyon çalışmaları, mekansal müdahalelerin ekonomik ve sosyolojik süreçlerle eş zamanlı yürütülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Önerilen vaziyet planı incelendiğinde; temel stratejinin kentsel dokunun restorasyonu ve konutların, bölgenin tarihsel kimliğini yansıtacak şekilde yeniden inşası olduğu görülmektedir. Tasarım yaklaşımı, mevcut sokak ağını ve geleneksel

Şekil 9. Meydan Mahallesi Sürdürülebilir Yeniden İnşa Önerisi.

dokuyu bir veri olarak kabul ederek, yalnızca ana aksları kentsel gelişime açık hale getirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, Dicle Nehri kıyısındaki yolun genişletilerek kentsel bir omurga oluşturulması sağlanırken, dokunun iç kısımlarında geleneksel organik yapının korunması hedeflenmiştir.

Bu çalışma, kenti korumanın yalnızca yapısal bir müdahale değil, aynı zamanda kentsel silüet ve belleğin sürdürülmesi olduğu ilkesine dayanmaktadır. Kentin silüetini korumak; farklı dönemlerin izlerini ve yaşanmışlıklarını mekânsal olarak görünür kılmak anlamına gelmektedir. Önerilen bu modelle, kentin tarihsel katmanları arasında kopuş yaratmadan, geçmişin referanslarıyla geleceğin sürdürülebilir yaşam alanlarını birleştiren "süreklilik odaklı" bir kentsel rehabilitasyon hedeflenmektedir.

Dicle Nehri kıyı şeridi için önerilen tasarımda; kesintisiz yürüyüş aksları, yeşil alanlar, parklar ve bisiklet yolları temel kentsel bileşenler olarak kurgulanmıştır. Bu rekreasyon alanları, yalnızca nehir bandı boyunca sınırlandırılarak kentin iç kısımlarındaki tarihsel dokunun korunması amaçlanmıştır. Bu yaklaşım, bir yandan kentsel yaşam kalitesini artıran modern donatılar sunarken, diğer yandan Eski kent'in özgün dokusuna müdahale etmeden hassas bir gelişim sınırı çizmeyi hedeflemektedir.

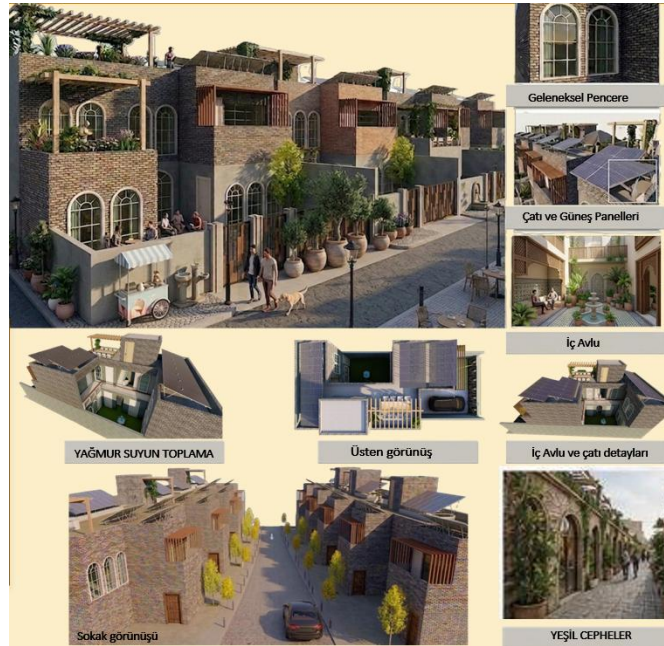
Kıyı hattındaki bu düzenleme, nehrin doğal sınırlarını ve ekolojik dengesini bozmadan kenti suyla buluşturan yumuşak bir geçiş alanı oluşturmaktadır. Böylelikle, kentin tarihi sınırlarına sadık kalınarak, modern kentsel ihtiyaçlar ile kültürel mirasın korunması arasında sürdürülebilir bir denge kurulmuştur.

5.1. Ekolojik ve Pasif Tasarım Önerileri

Yeni inşa edilecek konutlarda Musul'un geleneksel avlulu ev tipolojisi modernize edilerek kullanılmalıdır. Bu avlular doğal havalandırma ve pasif soğutma sağlayarak enerji tüketimini azaltacaktır. Restorasyonlarda "Musul Mermeri" (alçıtaşı) gibi yerel malzemelerin kullanımı teşvik edilmelidir.

5.1.1. Savaş Sonrası Yeniden İnşada Aktif ve Pasif Tasarım Stratejilerinin Entegrasyonu

Meydan Mahallesi'nin yeniden yapılandırılmasında, sadece fiziksel bir inşa süreci değil, aynı zamanda operasyonel maliyetleri minimize eden ve çevresel duyarlılığı yüksek bir tasarım yaklaşımı benimsenmelidir. Bu kapsamda, önerilen projeye dahil edilen fotovoltaiik (güneş) paneller ve yağmur suyu toplama sistemleri, savaş sonrası ekonomik toparlanma sürecindeki bölge halkı için büyük bir avantaj sağlamaktadır. Şebeke bağımsız enerji üretimi ve su tasarrufu sağlayan bu sistemler, uzun vadede hane ekonomisini destekleyen ve kentsel altyapı üzerindeki baskıyı azaltan ekonomik sürdürülebilirlik araçlarıdır.

Şekil 10. Musul Eski kent için Sürdürülebilir ve Kimlikli Konut Tasarımı Önerisi.

Şekil 12'de detaylandırılan yeşil cephe sistemleri, tasarımın yalnızca estetik bir bileşeni değil; termal konforu optimize etmeye yönelik aktif/pasif hibrit bir çözüm olarak kurgulanmıştır. Musul'un ekstrem iklim koşullarında doğal bir yalıtım katmanı görevi gören bitkilendirilmiş cepheler, bina kabuğundaki ısı kazancını minimize ederek iç mekân sıcaklıklarını stabilize etmekte ve soğutma yükünü önemli ölçüde düşürmektedir.

Savaş sonrası yeniden inşa sürecindeki bir kent dokusunda bu tür doğa tabanlı çözümlerin (*nature-based solutions*) tercih edilmesi; işletme maliyetlerinde tasarruf sağlamanın yanı sıra ekolojik ayak izini küçülterek kentsel dirençliliği (*resilience*) artırmaktadır.

5.2. Sosyo-Mekansal ve Kamusal Alan Önerileri

Yoğun dokularda binaların zemin katları, sosyal etkileşime izin veren ve hava sirkülasyonu sağlayan yarı açık kamusal geçişler olarak tasarlanmalıdır. Dar sokak dokusunun (labirent doku) korunması, ancak bu sokakların engelli erişimine ve acil durum araçlarının girişine uygun şekilde modern zemin döşemeleriyle rehabilite edilmesi önerilmektedir.

5.3. Ekonomik ve Kültürel Hafıza Önerileri

Ticari aksların geleneksel zanaat kollarını (bakırcılık, dokumacılık) destekleyecek atölye-mağaza konseptiyle yeniden canlandırılması kentsel ekonomiyi hızlandıracaktır. Yıkılan binalardan kalan anlamlı parçaların kentsel mobilyalara dönüştürülerek açık hava müzesi rotaları oluşturulması önerilmektedir. ITC (2025), Musul'un bölgesel bir ticaret merkezi olarak yeniden konumlandırılmasının yerel gıda ve tekstil endüstrilerinin canlanmasıyla mümkün olacağını belirtmektedir.

5.4. Yeniden İnşa Sürecinde Toplumsal Eğilimler

Musul halkı, geleneksel mimari dokunun korunmasını önemsemekle birlikte yaşam kalitesini artıracak modern mimari planlara yönelik güçlü bir talep içerisinde. İnşaat süreçlerinde modern teknolojilerin yerel zanaatkarların geleneksel ustalığıyla harmanlanması gerektiği vurgulanmaktadır.

Şekil 11. El-Hadba Minaresi savaştan önce , savaştan sonra ve El-Hadba Minaresi yeniden inşası 2026.

Şekil 13'te görüldüğü üzere; Eylül 2025'te tamamlanan restorasyon projesi kapsamında El-Hadba Minaresi ve El-Nuri Camii UNESCO öncülüğünde yeniden inşa edilmiş; El-Saa ve El-Tahera Kiliseleri de eş zamanlı olarak hizmete açılmıştır (UNESCO, 2025). Bu durum, kentin birlikte yaşama kültürünün en güçlü mimari kanıtını oluşturmaktadır.

5.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma, birincil saha verisi ve yayınlanmış kurumsal raporlar ve ikincil akademik kaynaklara dayanmaktadır. Meydan Mahallesi'nde yerinde gerçekleştirilecek kapsamlı analiz ve saha çalışma tabanlı hasar tespiti, bulgulara daha ileri bir kesinlik kazandıracaktır. Gelecek araştırmaların enkaz materyallerinin döngüsel ekonomi çerçevesinde geri dönüştürülmesi ve akıllı kent teknolojilerinin tarihi dokularla entegrasyonu konularını ele alması önerilmektedir.

6. SONUÇ

Bu çalışma kapsamında, Musul Eski Kent Meydan Mahallesi'nin savaş öncesi ve sonrası kentsel dokusu analiz edilmiş; güncel yeniden inşa faaliyetlerinin kentin tarihi kimliği üzerindeki etkileri morfolojik ve eleştirel bir bakış açısıyla incelenmiştir. Yapılan zamansal karşılaştırmalar (2013-2026), kentin sadece fiziksel bir yıkıma uğramadığını, aynı zamanda kontrolsüz inşa süreçleri nedeniyle binlerce yıllık kentsel dokusunu yitirme riskiyle karşı karşıya olduğunu ortaya koymuştur.

Kentsel Morfoloji ve Siluet: Mevcut yeniden inşa projelerinin, kentin geleneksel kademeli yükselimini ve topografik yapısını göz ardı ederek "yeni ve yabancı bir siluet" yarattığı tespit edilmiştir. Dicle Nehri kıyısındaki zemin düzleme çalışmaları, kentin suyla olan doğal bağını koparmış; bu durumun kentsel sürekliliği zedelediği saptanmıştır.

Sürdürülebilir Konut Modeli: Geleneksel Musul mimarisinin (iç avlu, kemerli formlar) nZEB (Nearly Zero Energy Building -Yaklaşık Sıfır Enerjili Bina) prensipleriyle entegre edilebileceği kanıtlanmıştır. Önerilen konut modelinde kullanılan güneş panelleri, yağmur suyu toplama sistemleri ve yeşil cepheler savaş sonrası ekonomik toparlanma sürecindeki bölge halkı için düşük maliyetli ve çevre dostu bir yaşam sunmaktadır.

Kıyı Bandı ve Sosyal Yaşam: Dicle Nehri boyunca önerilen rekreasyonel akslar (yürüyüş ve bisiklet yolları), tarihi dokuya zarar vermeden modern kentsel ihtiyaçları karşılamakta ve kentin kamusal açık alan kalitesini artırmaktadır. Sonuç olarak, Musul'un canlandırması sadece yapısal bir faaliyet olarak görülmemeli; kentin morfolojik geçmişine sadık kalan, ekolojik sistemleri mimariye entegre eden ve kentsel dirençliliği artıran bütüncül bir yaklaşım benimsenmelidir. Bu çalışma, Meydan Mahallesi'nin özgün kimliğini koruyarak geleceğe taşınması noktasında, karar vericiler ve kentsel tasarımcılar için sürdürülebilir bir model teşkil etmektedir.

Acknowledgements

The authors gratefully acknowledge the data and documentation provided by UNESCO, UN-Habitat, ALIPH Foundation, IOM Iraq, UNDP, the World Bank, and the **University of Mosul**. The authors also wish to thank **Karabük University, Başak Cengiz Faculty of Architecture, Department of Architecture, and Narmin AGHAYEVA** for their invaluable institutional support and guidance throughout this research.

Funding

This research received no specific grant from any funding agency in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Conflicts of Interest

The authors report no conflicts of interest.

Data Availability Statement

The data supporting the findings of this study are derived from publicly available reports issued by UNESCO, UN-Habitat, UNEP, IOM, UNDP, and the World Bank. All sources are cited in the References section.

Institutional Review Board Statement

Not applicable. This study did not involve human subjects or primary data collection requiring ethical approval.

CRedit Author Statement

Maya AKTÜRK: Conceptualization, Methodology, Investigation, Writing - Original Draft, Visualization. **Narmin AGHAYEVA:** Supervision, Writing-Review and Editing, Project Administration.

References

- Abdullah, A. F. (2020). Mechanisms of Regaining Valuable Architectural Heritage Lost in War: Mosul City as a Case Study (Master's Thesis). Al-Nahrain University, Baghdad.
- Al-Hayali, M. S. (2005). The traditional streets in the old city of Mosul. University of Mosul Press.
- ALIPH Foundation. (2025). Heritage as a tool for peace: Restoring Mosul's diversity. <https://www.aliph-foundation.org>
- BBC. (2022). Mosul: The city reclaiming its history after ISIS.
- Chizzoniti, D. (2020). Architectural and urban documentation of Mosul: Historical development and cartographic analysis. Politecnico di Milano, Department of Architecture and Urban Studies (DASU). Aljazeera 2022a. Musul KENTİNDE SAVAŞ SONRASI İZİNSİZ YENİ YAPILAR (<https://www.aljazeera.com/features/2019/7/14/modern-revamp-threatens-to-raze-riverfront-in-mosuls-old-city>)
- Climate-Data.org. (2026). Mosul climate: Average temperature. <https://en.climate-data.org>
- ICOMOS. (2024). Climate change and vernacular architecture in Mesopotamia. <https://www.icomos.org>
- IOM Iraq. (2022). Debris Recycling Center in Mosul: A Path Towards Circular Economy.
- IOM Iraq. (2025). Displacement Tracking Matrix (DTM): Mosul returnee dynamics. <https://iraqdtm.iom.int>
- ITC. (2025). Iraq: Trade sector development and Mosul's economic role. <https://intracen.org>
- Reliefweb. (2022). Environmental challenges in post-conflict Mosul.
- UN-Habitat. (2019). Initial Planning Framework for the Reconstruction of Mosul.
- UN-Habitat. (2022). Post-Conflict Housing Rehabilitation in Mosul. <https://unhabitat.org>
- UN-Habitat. (2024). Mosul urban recovery framework: Post-conflict analysis. <https://unhabitat.org>
- UNDP. (2024). Stabilization and livelihoods in Mosul. <https://www.undp.org>
- UNEP. (2018). Mosul Debris Management Assessment. United Nations Environment Programme.
- UNEP, & UN-Habitat. (2019). Initial Planning Framework for the Reconstruction of Mosul.
- UNESCO. (2018). Revive the Spirit of Mosul: Heritage as a Tool for Resilience and Peace.
- UNESCO. (2020). Mosul: History, culture and identity. <https://www.unesco.org>
- UNESCO. (2022). Architectural renaissance: Revive the spirit of Mosul. <https://www.unesco.org>
- UNESCO. (2023). Mosul heritage restoration progress report. <https://www.unesco.org>
- UNESCO. (2025). A milestone for Mosul: Iraq inaugurates iconic landmarks rehabilitated by UNESCO.
- Amen, M. A., & Ali, F. A. (2025). Analyzing the impact of spatial centrality and courtyard diversity on tourist attractions in the walled city of Lefkoşa. PLOS One, 20(8), e0330956. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0330956>
- Amen, M. A., Afara, A., & Nia, H. A. (2023). Exploring the Link between Street Layout Centrality and Walkability for Sustainable Tourism in Historical Urban Areas. Urban Science, 7(2), 67. <https://doi.org/10.3390/urbansci7020067>
- WeatherSpark. (2026). Climate and average weather year round in Mosul, Iraq. <https://tr.weatherspark.com>
- World Bank. (2025). Iraq economic monitor: Connectivity and growth. <https://www.worldbank.org>
- Yahya, M. ve ark. (2012). Kentsel planlar: Musul 1700 ve 1944. Musul Üniversitesi Yayınları.
- Mosul Municipality. (2026). Official Website of the Directorate of Mosul Municipality. <https://www.mosulbaladiya.gov.iq/>